

СУТІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ І СТРУКТУРА ЦІННІСНО-СМИСЛОВИХ ОРІЄНТАЦІЙ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

У статті розглядаються погляди науковців-психологів і педагогів на ціннісно-сміслові орієнтації учнів старшої школи їх психологічні особливості, які визначають сутнісні характеристики ціннісно-сміслових орієнтацій. Означена структура і компоненти ціннісно-сміслових орієнтацій у навчанні.

Проблема та її зв'язок з науковими та практичними завданнями. Специфіка нашого дослідження мотивує звернутися до психологічних особливостей учнів старших класів, які визначають сутнісні характеристики ціннісно-сміслових орієнтацій учнів старшої школи. Оскільки особливість старшокласників як соціальної групи полягає в тому, що вони не залучені до виробничої праці, то формування їх інтересів, установок, цінностей, ціннісних орієнтацій здійснюється за умови спрямовуючої ролі педагогів у системі роботи школи.

Аналіз досліджень та публікацій, постановка завдання. Проілюструємо погляди науковців-психологів і педагогів на ціннісно-сміслові орієнтації учнів старшої школи, акцентуючи увагу на основних відмінностях психології старшокласників та учнів середньої школи, що вкрай важливе для нашого дослідження. Переконаємося в тому, що специфіка психології старшокласника обумовлює знання – як цінність, що виступає на перший план у навчальному процесі саме у учнів старшої школи.

Викладення матеріалу та результати. З точки зору психології учні старшої школи відповідають віковому періоду – старший підлітковий вік, або рання юність, тобто 15–17 років.

Одним із резервів підвищення ефективності навчання старшокласників є цілеспрямоване формування смислів навчання, яке безпосередньо пов'язане із задоволенням домінуючих потреб віку. У нашому дослідженні ми стверджуємо, що для учнів старших класів стає актуальним не тільки активне, а й осмислене відношення до потрібних для них навчальних предметів.

Науковцями, при вивченні особливостей розвитку самосвідомості учнів в період між 14–17 роками, було виявлено: якщо чотирнадцятирічних підлітків найбільше цікавить самооцінка і прийняття їх іншими, то у п'ятнадцятирічних–сімнадцяти річних учнів основне місце (86 % обстежених) займають питання розвитку здібностей, вироблення умінь, інтелектуального розвитку.

Стосовно учнів старших класів, О. Туревська пише: «Провідне місце у старшокласників займають цінності, пов'язані із самовизначенням і підготовкою до самостійного життя, з подальшою освітою та самоосвітою. Ці цінності набувають особистісної суті і стають значущими» [4, с. 134].

Є. Шумілін у своїх працях зауважує, що «близько 97 % учнів виявляють в тій чи іншій мірі стурбованість у зв'язку із закінченням школи, вибором життєвого шляху, вони відчують відповідальність за свої вчинки і справи. Це почуття починає опановувати їх ще в X класі, але особливо проявляється при переході в XI клас. Старші школярі відзначають, що вони стали більш зібраними, навчилися цінувати час, якого їм тепер бракує, і шкодують, що раніше вони частину часу витрачали марно. Деякі з них знаходять прогалини у знаннях із-за пропусків занять (по хворобі або без поважної причини), а також тому, що погано слухали пояснення на уроках («переписували», «читали сторонню літературу»), недостатньо відповідально ставилися до виконання домашніх завдань. Тепер їм важко відновити прогалини у знаннях, так як для цього потрібен додатковий час, якого і так не вистачає» [6, с. 73].

Ці слова ще раз доводять, що учні 5–9 класів не сприймають здобуття знань як особистісні смисли, а починають усвідомлювати знання як цінність тільки у старших (10–11) класах. Тому дуже важливо у процесі навчання формувати свідоме ставлення до навчання сучасного школяра, розвивати його ціннісно-сміслові орієнтації.

«Основний напрям активності учня по лінії мотиваційного самовизначення полягає в інтеграції, внутрішньому узгодженні мотиваційної сфери, усуненні в ній суперечностей, а

СЕКЦІЯ 14 - Проблеми педагогіки

також перевірки можливостей і доцільності життєвих цілей, що формуються. Тільки ті, що пройшли таку перевірку і санкціоновані учнем мотиваційні утворення стають справжніми, активними мотивами особистості, тобто його особистісними смислами» [1, с. 254].

Г. Цукерман стверджує: «В історії розвитку людини як суб'єкта свідомості і діяльності старший підлітковий вік є кульмінаційним. Саме в цьому віці доросла людина виявляє (відкриває для себе) свою здатність бути автором власних вчинків, життєвих обставин. Саме на цьому рубежі учень з об'єкта турбот перетворюється у суб'єкта саморозвитку» [5, с. 29].

Саме в період ранньої юності, за словами І. Головінського, виявляється свідоме позитивне ставлення до навчання, що дає можливість старшокласнику здійснювати пошуки смислу життя [2, с. 146].

І. Кулагіна зазначає, що «для учнів старших класів характерне усвідомлене використання прийомів подання. На відміну від молодших школярів, вони можуть розповісти про них, оцінити їх ефективність, проаналізувати труднощі у вирішенні завдань» [3, с. 68].

Розглянемо структуру ціннісно-сміслових орієнтацій та їх компоненти:

1) мотиваційно-потребовий компонент ціннісно-сміслових орієнтацій (його елементи – потреби, мотиви, цілі й інтереси);

2) змістовно-операційний компонент (спрямованість на засвоєння системи математичних знань, способами їх оволодіння, способами розвитку креативного мислення, оволодіння пошуковими вміннями);

3) організаційно-плануючий компонент (оволодіння уміннями й навиками організації й планування свого учбового часу, учбових результатів);

4) рефлексивно-оціночний компонент (розвиток в учнів рефлексії власних дій і оцінки своїх навчальних досягнень);

5) Емоційно-волевий компонент (процес оволодіння знаннями та вміннями, що супроводжується емоціями і вольовими зусиллями).

Висновки та напрям подальших досліджень. Аналізуючи психолого-педагогічні характеристики учнів старшої школи, ми дістаємо висновку, що осмислене ставлення до навчального предмета, свідоме бажання отримати якісні знання і є ціннісно-смісловими орієнтаціями старшокласників.

Отже, щоб якимось поставитися до власних смислів, старшокласникам необхідно не тільки відчувати або пережити їх, але й осмислити. Таким чином, переходячи від особистісних цінностей до особистісних смислів, передбачається здійснення учнем спеціальної активності одночасно пізнавального і особистісного характеру.

Всім, вище сказаним, ми довели, що ціннісно-сміслові орієнтації – це важлива характеристика особистості учня, а найбільш ефективний вік для формування особистісних якостей – це старший шкільний вік.

Список літератури:

1. Абрамова Г. С. Практикум по возрастной психологии: [учеб. пособие для студ. вузов]. / Г. С. Абрамова. – 2-е изд., стереотип. – М. : Издательский центр «Академия», 1999. – 320 с.
2. Головінський І. Педагогічна психологія: [навч. посібник для вищої школи] / І. Головінський. – К. : Аконті, 2003. – 287 с.
3. Кулагіна І. Ю. Возрастная психология / И. Ю. Кулагина. – М. , «УРАО», 1998. – 170 с.
4. Туревская Е. И. Возрастная психология / Е. И. Туревская. – Тула : Тульский государственный педагогический университет им Л. Н. Толстого, 2002. – 187 с.
5. Цукерман Г. А. Социально-психологическое экспериментирование как форма ведущей деятельности подросткового возраста / Г. А. Цукерман // Вестник. – 2000. – №7. – С. 29–37
6. Шумилин Е. А. Педагогическая и возрастная психология: психологическая характеристика личности старшеклассника / Е. А. Шумилин // Вопросы психологии. – 2001. – № 3. – С. 72–79.